

INFORMAATIOTUTKIMUKSEN PÄIVÄT 2024

Informaatio- ja datalukutaito: ketä kiinnostaa?

Pekka Mertala

Jyväskylän yliopisto

pekka.o.mertala@jyu.fi

<https://orcid.org/0000-0002-3835-0220>

Asiasanat: data, informaatio, lukutaito

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.148603>

Johdanto

Vuoden 2024 Informaatiotutkimuksen päiville informaatiolukutaidon ja datalukutaidon teemaryhmään tuli yhteensä kolme esitysehdotusta, joista yksi oli teemaryhmän järjestäjien oma. Koska informaatiolukutaito on informaatiotutkimuksen keskeinen tutkimusalue ja datalukutaito nopeasti kasvava tutkimusala aloin pohtimaan, voiko esitysehdotusten vähyyksellä ”oire” jostain laajemmasta ilmiöstä.

Suomessa nimittäin tehdään runsaasti tutkimusta molemmista teemoista. Esimerkiksi Suomen Akatemian rahoittamat *DataLit* (2021–2026), *Movement for Data Literacy* (2023–2027), *CriticalDataLit* (2023–2027), *Generation AI* (2022–2028) ja *Critical* (2021–2026) ovat kaikki hankkeita, jotka liittyvät informaatio- ja datalukutaitoon suoraan tai sivuten. Niin ikään tämänkertaisten Informaatiotutkimuksen päivien esitysten joukossa on runsaasti aiheita, jotka sinänsä sopisivat myös informaatio- ja datalukutaidon otsikon alle.

Toisin sanoen, koska informaatio- ja datalukutaidon ilmiöt ovat laajasti tutkittuja, voiko termi ”lukutaito” ja siihen liittyvät konnotaatiot olla syy edellä mainittujen käsitteiden kaihtamiseen? Esitänkin, että lukutaito voi näyttäytyä paradoksaalisesti sekä turhan yksiulotteisena että liian hajanaisena käsitteenä, mikä ohjaa tutkijoita etsimään vaihtoehtoisia viitekehyksiä.

Yksiulotteinen lukutaito?

Perinteisesti lukutaidolla on tarkoitettu dekoodaamista eli kykyä muuttaa kirjoitetut merkit, kuten kirjaimet tai sanat, äänneiksi ja ymmärrettäväksi kieleksi. Samankaltainen tekninen orientaatio on tunnistettavissa myös datatieteestä ammentavassa datalukutaitokäsityksessä (Palsa ym., 2024). Yhteiskuntatieteellisesti orientoituneessa tutkimuksessa datalukutaidon käsitteen rinnalle onkin kehitetty käsitteitä kuten datatietoisuus (data awareness; Höper & Schulte, 2023), jotka voidaan nähdä reaktioina riittämättömäksi koettuun perinteiseen ”kapeaan” lukutaitokäsitykseen.

Lukas Höper ja Carsten Schulte (2023) esimerkiksi esittävät, että datatietoisuuden kautta datalukutaidon opetus merkityksellistetään nostamalla oppilaiden kokemusmaailma ja jokapäiväiset datakäytänteet opetuksen keskiöön. He lisäävät, että oppilaiden kokemusmaailman huomioimisen myötä datalukutaito merkityksellistyy ja oppilaat kykenevät tekemään arjessaan perusteltuja ja kriittisiä valintoja liittyen datan jakamiseen ja hyödyntämiseen. Ajatukset ja sanavalinnat muistuttavat suuresti The New London Groupin (1996) kohta

30 vuotta vanhaa manifestia monilukutaitojen pedagogiikasta, joka niin ikään syntyi kritiikkinä kapeaa lukutaitokäsitystä kohtaan. Tästä pääsemmekin paradoksin toiseen puoliskoon: lukutaitotutkimuksen ja käsitteellistysten moninaisuuteen, joka osaltaan haastaa tutkimuskentän ja käsitteen hahmottamista ja hallintaa.

Hajanainen lukutaito?

Lukutaitojen tutkimustraditio on vuosikymmenten ajan sisältänyt paljon muutakin kuin perinteisen printtilukutaidon. Toisille lukutaitokäsityksen monipuolistuminen näyttäytyy rikautena toisille ongelmana. Jälkimmäistä koulukuntaa edustaa emeritusprofessori David Vincent, joka jo vuonna 2003 esitti, että lukutaidoksi nimetään aivan liian lukuisia toisistaan jopa täysin poikkeavia käytäntöjä. Viimeiset 20 vuotta tuskin ovat Vincentin mieltä muuttaneet, sillä lukutaitojen viidakko on laajentunut sinä aikana kattamaan robottien (Rasi ym., 2024) ja suomalaisen metsäluonnon (Niemi, 2005) lukutaidot vain pari esimerkkiä antaakseni. Toisaalta, koska monen muun työn tavoin myös metsänhoito automatisoituu, saatamme lähitulevaisuudessa todistaa suomalaisen metsäluonnon robottilukutaidon esiinmarssia: onhan hoivarobottien lukutaitokin (Turja ym., 2024) nimetty omaksi spesifiksi alakseen.

Lukutaitokäsitteiden erityistymisen rinnalla käsitteellistä kenttää on rikastettu myös erilaiset lukutaidot sisäänsä sulauttavilla sateenvarjokäsitteillä, joista yksi esimerkki on monilukutaito, erityisesti sen kotimainen tulkinta (Palsa & Mertala, 2019). Vaikka erityistymisen ja sateenvarjomaisuus perustuvat erilaisiin logiikoihin, jakavat ne silti saman haasteen: jos kaikki on lukutaitoa, ei lukutaito tarkoita enää mitään, koska käsitteellä ei ole erottelukykä.

Lopuksi

Olemme päässeet artikkelissa pisteeseen, jossa kirjoittaja perinteisesti esittää ratkaisun tunnistamaansa ongelmaan. Nyt tarjolla ei kuitenkaan ole katharttista ja voimaannuttavaa lopetusta. Jos et ole osa ratkaisua, olet osa ongelmaa, kuuluu lentävä lause, ja myönnettävä on, ettei omatuntoni ole järin puhdas: olenhan julkaisuissani kritisoinut lukutaidon käsitteellistyyksiä sekä liiasta abstraktiudesta että kapea-alaisuudesta (ks. esim. Mertala, 2018). Toisin sanoen, saan aikaan riidan, vaikka olisin huoneessa yksin.

Mutta onneksi minun ei tarvitse olla, sillä ihmisten tuominen yhteen on ymmärtääkseni edelleen tieteellisten konferenssien ydintehtävä. Vaikka vuoden 2024 Informaatiotutkimuksen päivät ovat vielä täydessä vauhdissa, käännän katseen jo varovaisesti vuoteen 2026. Varmin tapa saada itsensä tekemään jotain on kertoa tavoitteesta julkisesti. Täten kahden vuoden päästä Informaatiotutkimuksen päivillä on tarjolla teemaryhmä, joka pohtii lukutaidon merkitystä ja roolia informaatiotutkimuksessa ja informaatiotutkimukselle. Ketä kiinnostaa?

Lähteet

- Höper, L., & Schulte, C. (2024). The data awareness framework as part of data literacies in K-12 education. *Information and Learning Sciences*, 125(7/8), 491–512.
<https://doi.org/10.1108/ILS-06-2023-0075>
- Mertala, P. (2018). Lost in translation? Huomioita suomalaisten opetussuunnitelmien monilukutaito-käsitteen tutkimuksellisista ja pedagogisista haasteista. *Media & viestintä*, 41(1), 107–116. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/69921>
- Niemi, S. A. (2005). *Suomalaisen metsäluonnon lukutaidon historiaa – Ihmisen ja koivun muuttuva suhde Suomessa* [lisensointityö, Turun yliopisto]. UTUPub.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015111217156>
- Palsa, L., & Mertala, P. (2019). Multiliteracies in local curricula: Conceptual contextualizations of transversal competence in the Finnish curricular framework. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5(2), 114–126.
<https://doi.org/10.1080/20020317.2019.1635845>
- Palsa, L., Fagerlund, J., & Mertala, P. (2024). Unpacking teachers' data literacy: A conceptual review. *EdArxiv*. <https://doi.org/10.35542/osf.io/xs3dr>
- Rasi-Heikkinen, P., Valokivi, H., Vuojärvi, H., & Kiuru, H. (2024). Yli 65-vuotiaiden media- ja robottilukutaitoja tutkimassa. *Gerontologia*, 38(2), 200–202.
<https://doi.org/10.23989/gerontologia.143308>
- The New London group. (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard Educational Review*, 66(1), 60–92.
<http://dx.doi.org/10.17763/haer.66.1.17370n67v22j16ou>
- Turja, T., Kork, A. A., Ilomäki, S., Hellstrand, I., & Koistinen, A. K. (2024). Care robot literacy: integrating AI ethics and technological literacy in contemporary healthcare. *AI and Ethics*, 1–18. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00576-6>

Vincent, D. (2003). Literacy literacy. *Interchange*, 34, 341-357.

<https://doi.org/10.1023/B:INCH.0000015908.37414.a4>